

Aldona Zawojska

Katedra Ekonomii i Polityki Gospodarczej SGGW

Zrozumienie korupcji, jej przyczyn i skutków w ujęciu ekonomicznym

Tak jak niemożliwe jest nie skosztować kropelki miodu (lub trucizny), która znajdzie się na koniuszku języka, niemożliwe jest też dla urzędników państwowych nie zasmakować przynajmniej odrobiny przychodów króla. Tak jak prawdopodobnie trudno wytropić pływającą w wodzie rybę, pijącą bądź pijącą tej wody, tak nie można znaleźć urzędników zatrudnionych w rządzie, którzy nie biorą pieniędzy (dla siebie).

Kautiliya, IV wiek p.n.e. [Kangle 1972: 91]

Wstęp

Korupcja, w tej czy innej formie, zawsze była znana ludzkości. Przybierała wielobarwne odcienie w różnych okresach i miejscach, wywierając mniej lub bardziej rujnujące skutki. Obecnie jest problemem, który wyłania się głównie we wzajemnych relacjach między rządem a sferą gospodarki rynkowej (prywatnej), w których rząd należy traktować endogenicznie. Jest ona zjawiskiem ujmowanym przez teorie w sposób holistyczny. Wynika to między innymi z faktu, że dane empiryczne są bardzo trudne do pozyskania, a jeśli nawet zdobędzie się je, to niestety cechują się dużą ułomnością – są zwykle mało wiarygodne i zamaskowane. W interesie tych, którzy wiedzą o transakcjach korupcyjnych jest zwykle zachowanie faktów w tajemnicy. Dodatkowym ograniczeniem w badaniach jest trudność dokonania porównań między krajami, systemami i w czasie [Johnston, 1986: 461].

Artykuł poświęcony jest przybliżeniu problematyki korupcji. Ma na celu przedstawienie jej istoty z punktu widzenia różnych dyscyplin naukowych z naciskiem na jej wyjaśnienie przez teorie ekonomiczne.

Korupcja, jako zjawisko kompleksowe i wielostronne, ma wiele przyczyn i skutków oraz przybiera różnorodne formy. Obejmuje szeroki zakres, począw-

szy od pojedynczej płatności niezgodnej z prawem, a skończywszy na powszechnym załamaniu systemu politycznego i ekonomicznego. Postrzegana może być zarówno jako problem strukturalny w polityce czy ekonomii, jak też jako problem kulturowy czy indywidualny dylemat moralny.

Konsekwentnie, definicje korupcji mają także różnorodny zakres, od szerokiego, gdzie formułuje się ją jako „nadużycie władzy publicznej” lub „upadek moralny” do stricte prawnych określeń korupcji jako aktu przekupstwa, z udziałem urzędnika publicznego oraz transferem wartości materialnych [Andvig et. al., 2000: 9].

Definicje korupcji

W powszechnym użyciu słowo „korupcja” jest stosowane do określania różnych rzeczy w różnym kontekście. Sam termin wywodzi się z łacińskiego *corruptio* – zepsucie, przekupstwo, od *corrumpere*, które oznacza rozszarpać, zniszczyć, zepsuć (moralnie) [Kopaliński, 1968: 412].

Większość współczesnych definicji korupcji odzwierciedla rolę państwa w zjawisku. Definicje te ujmują korupcję jako szczególną (można rzecz wyznaczoną, patologiczną) relację między państwem a społeczeństwem. Korupcja tradycyjnie rozumiana jest tu jako takie zachowanie osób reprezentujących państwo i władze publiczne, które polega na poszukiwaniu prywatnych korzyści majątkowych. Wyraża się w eksploatacji przez państwowych urzędników publicznych zasobów w celu osiągnięcia prywatnych zysków.

Encyklopedyczna i robocza definicja stosowana m.in. przez Bank Światowy oraz Transparency International mówi, że korupcja jest nadużyciem władzy publicznej dla prywatnych korzyści (zysków). Inna szeroko stosowana definicja ujmuje korupcję jako transakcję między aktorami sektora prywatnego i publicznego, w wyniku której dobra wspólne (kolektywne) są niezgodnie z prawem wymieniane za prywatnie adresowane łapówki [Heidenheimer et. al., 1989: 6]. Na aspekt ten kładzie również nacisk Susan Rose-Ackerman [1978], według której korupcja istnieje na krawędzi sektora publicznego i prywatnego.

W klasycznej definicji Josepha Nye korupcja jest *zachowaniem, które odbiega od formalnych obowiązków w ramach pełnienia funkcji publicznej (z wyboru bądź mianowania), z powodu prywatnie postrzeganych (indywidualnych, bliskiej rodziny, własnej kliki) korzyści majątkowych bądź związanych z pozycją, lub które powoduje łamanie przepisów w zamian za uzyskanie określonych rodzajów wpływów osobistych* [Nye, 1967: 416].

Nowszą wersję, ale z tymi samymi elementami, znajdujemy u Mushtaq Khana, który stwierdza, że korupcja jest *postępowaniem, które odbiega od for-*

malnych reguł zachowania, określających sposób działania kogoś, kto piastuje funkcję (stanowisko) we władzach publicznych, a to z powodu prywatnych motywów, takich jak bogactwo, władza czy pozycja” [Khan, 1996: 12].

Samuel Huntington wskazuje, że w przypadku ograniczonych możliwości politycznych korupcja pojawia się, ponieważ ludzie wykorzystują bogactwo, by kupić władzę, natomiast, jeśli niewielkie są możliwości ekonomiczne, korupcja występuje, jeśli władza polityczna jest wykorzystywana do zdobycia bogactwa [Huntington, 1968].

Potwierdzenie znajdujemy u Rose-Ackerman [2001]: *W Europie Wschodniej i w krajach powstałych po upadku Związku Radzieckiego stawka jest niezwykle wysoka. Do wzięcia jest całe bogactwo państwa. Korzyści płynące z prywatyzacji przedsiębiorstwa komunalnego w Europie Zachodniej czy huty w kraju rozwijającym się są znikome w porównaniu z wartością udziałów w prywatyzacji socjalistycznego państwa. Z bogactwa tego starają się coś uszczknąć zarówno grupy przestępcze, jak i legalne przedsiębiorstwa.*

Biorąc pod uwagę rodzaj transferowanych zasobów, można dokonać różniczenia między korupcją w sensie ekonomicznym a korupcją w sensie społecznym.

Korupcja ekonomiczna występuje w sytuacji podobnej do rynku i wymaga wymiany pieniędzy lub dóbr materialnych. Wymiana ta jest podstawą korupcji. Warto tu zaznaczyć, że w ścisłych definicjach korupcji, zawartych w ustawowych uregulowaniach, podaje się dolny limit sumy, od którego przekazane wartości uznaje się za łapówkę.

Transfery wszelako mogą przybierać również inne formy poza pieniężną czy też w postaci dóbr materialnych. Wymiana może występować w układach społecznych, w wielorakim ich znaczeniu kulturowym i moralnym. Korupcja w tym szerokim pojęciu zwana jest „wymianą społeczną” bądź korupcją społeczną.

Korupcja społeczna zwyczajowo pojmowana jest jako integralny element klientelizmu, który zawiera w sobie wprawdzie wymianę korzyści materialnych, ale nie ogranicza się do nich, powodując szersze konsekwencje kulturowe i społeczne. Klientelizm, nepotyzm czy też faworytyzm są wariantami korupcji w sensie społecznym [Médard, 1998: 308].

Termin korupcja jest czasami zamiennie używany z pojęciem „poszukiwanie renty” (*rent-seeking*). To drugie wywodzi się z ekonomicznej koncepcji renty, czyli przychodu ponad wszystkie uzasadnione koszty, w tym uzyskanego dzięki uprzywilejowanemu położeniu zasobów lub dzięki pozycji monopolistycznej. Poszukiwanie renty, czyli wysiłek włożony w pozyskanie renty, nie musi być jednak zabronione przez prawo czy też uznawane przez społeczeństwo za moralnie naganne.

Uczestnikiem aktu korupcji z jednej strony jest szeroko pojmowany urzędnik państwowy, z drugiej zaś osoba korumpująca, czyli składająca ofertę udzielenia łapówki. Urzędnikiem może być ktoś ze szczebla prezydenckiego, rządowego bądź grona wysokich przywódców politycznych (korupcja polityczna), poprzez niższe szczeble hierarchii urzędniczej (korupcja biurokratyczna) do najniższych władz publicznych na poziomie lokalnym. Drugą stroną może reprezentować jakaś społeczność, indywidualna osoba niepubliczna, przedsiębiorstwo lub organizacja.

Wiele teorii oraz konceptualizacji korupcji zwraca przede wszystkim uwagę na korumpujących, czyli tych, którzy oferują (dają) łapówki, i na korzyści, które w zamian otrzymują. Inne teorie kładą nacisk na korumpowanych (przyjmujących łapówki) oraz ich korzyści.

Na wewnętrznej (krajowej) płaszczyźnie instytucjonalnej, tzn. na różnych poziomach aparatu władzy państwowej bądź agencji państwowych, korupcja może występować między różnymi ośrodkami (działami) władzy (tj. wykonawczym, ustawodawczym i sądowniczym) oraz między instytucjami politycznymi a administracyjnymi (służba cywilna, władze polityczne).

Relacje te mogą zostać skorumpowane z powodu nakładających się i kolidujących ze sobą kompetencji, walki politycznej o panowanie nad ograniczonymi zasobami, osobistych koligacji czy też zwykłej lojalności. Niewyraźne oddzielenie aparatu administracyjnego od politycznego (brak neutralności, apolityczności tego pierwszego), niski poziom profesjonalizmu wśród pracowników administracji, niska ich odpowiedzialność, słabe mechanizmy kontroli – wszystko to rozwija korupcję. Im więcej swobody zostawiają urzędnikom rozbudowane, mało przejrzyste przepisy, tym większe prawdopodobieństwo korupcji.

Jak zauważa Jacek Tarkowski [1994: 19], *wieloletnie doświadczenie Polaków nauczyło ich, że wszędzie, gdzie stykają się ze światem instytucji, niezwykle ważną, jeśli nie kluczową rolę odgrywają „dojścia”, „chody”, „plecy”, „układy”, czy bardziej elegancko – znajomości, poparcia, protekcje i koneksje (...). Wszystkie te określenia mają jeden wspólny mianownik – dotyczą bezpośrednich, osobistych kontaktów, których celem jest uzyskanie przez strony jakichś korzyści, a w których przynajmniej jedna strona wykorzystuje w tym celu role formalne pełnione w różnych instytucjach. W związku z tym relacje te mają charakter relacji jawnie korupcyjnych bądź też lokują się w „szarej strefie”, tam, gdzie przebiega wąska granica między legalnością a przestępstwem. (...)*

Korupcja występuje również w ramach biznesu prywatnego oraz organizacji i instytucji pozarządowych bez udziału urzędników państwowych. Łapówkarstwo, defraudacje oraz mafijne metody, podobnie jak niełojalni pracownicy, nie są tu rzadkością.

Innym aspektem korupcji jest jej wymiar etyczny i kulturowy w danym społeczeństwie, jeśli chodzi o codzienne transakcje zawierane indywidualnie. Akceptowane i oczekiwane praktyki dawania prezentów, napiwków czy też patronat (protekcja) występują w wielu społecznościach, nawet jeśli są wbrew prawu. Generalnie rzecz biorąc, takie zachowania powodują, że pojawiają się ukryte koszty usług publicznych i zacierają się różnice między publicznym a prywatnym.

Wszystkie formy „prywatnej korupcji” mogą destrukcyjnie wpływać na morale społeczeństwa i osłabiać powszechną wiarę i zaufanie do norm i przepisów. Większość uwagi w literaturze poświęca się jednak zagadnieniu korupcji na przecięciu sektora publicznego i prywatnego, uważając, że stanowi ona bardziej fundamentalny problem niż korupcja prywatna oraz że system nadzoru nad tą pierwszą stanowi warunek kontroli tej drugiej.

Ekonomiczne spojrzenie na przyczyny korupcji

Większość badań nad korupcją zajmuje się sytuacjami, w których jedni członkowie społeczeństwa mają jasno określone zasady postępowania, a inni płacą im za złamanie tych zasad. Obie strony realizują swoje własne interesy w sposób bezwzględny, ale zorganizowany (systematyczny). Z reguły takie nielegalne maksymalizowanie osobistych korzyści ekonomicznych nie prowadzi do społecznie pożądanego rezultatu. Ponadto, różni się ono w sposób zasadniczy od maksymalizowania zysków w ramach mechanizmu rynkowego, gdzie mniej zorganizowane osoby koordynują swoje działania poprzez rynek, a wymiana rynkowa – zgodnie z teoriami ekonomicznymi – przynosi na ogół korzystne efekty.

Co najmniej od początku lat osiemdziesiątych ubiegłego wieku ekonomiści zaczęli zdawać sobie sprawę, że wiele powszechnych teorii mikroekonomicznych wyjaśniających zachowanie rynku opiera się na licznych, po części domyślnych, założeniach natury społecznej; uczestnicy rynku przestrzegają prawa, nie oszukują, nie kradną, nie są agresywni we wzajemnych transakcjach. W kontekście realnego rynku takie i im podobne zachowania podmiotów nie mogą być jednak lekceważone. Teoria ogólna powinna zarówno wyjaśniać, w jakich warunkach niezależne jednostki gospodarcze postanawiają oszukiwać i łamać prawo, jak też wskazywać, w jaki sposób powinna dokonywać się alokacja zasobów i władzy w każdym takim przypadku.

Stało się jasne, że podmioty gospodarcze badane przez ekonomistów w pierwszych dekadach po II wojnie światowej były nazbyt idealne [Andvig J.

et. al., 2000: 21]. Przyszedł więc czas na ujawnienie okrutniejszego, bardziej cynicznego świata. Ekonomiści na nowo zaczęli odkrywać problem „stanu natury” przedstawiony przez angielskiego filozofa Tomasza Hobbesa, według którego wszyscy ludzie, pozostawieni sami sobie, są grabieżczy, zachłanni i bezlitośni. Hobbes uważał, że zgodnie z prawami natury i pierwotnym instynktem, tkwiącym w każdym człowieku, ludzie walczą ze sobą o wyegzekwowanie swoich egoistycznych praw, dążąc przede wszystkim do uzyskania własnej korzyści (*Homo homini lupus est* – Człowiek człowiekowi wilkiem). Niektórzy z ekonomistów zajęli się rozwijaniem teorii ekonomii „hobbesowskiej” [Hobbes, 1651; Bowles, 1985].

Spółeczna złożoność obecnych rynków, wyrafinowanie norm prawnych oraz zasad i zachowań nieformalnych, które pozwalają tym rynkom funkcjonować – wszystko to uwidoczniło się szczególnie wyraźnie na początku lat dziewięćdziesiątych w transformujących się gospodarkach krajów Europy Środkowo-Wschodniej i byłego Związku Radzieckiego.

Na podstawie doświadczeń tych krajów wielu autorów analizuje zagadnienia porządku społecznego w instytucjach rynkowych, wykorzystując m.in. teorie rynku, inspirowane przez Hobbesa. Jednym z nich jest Platteau [1994], który próbuje wykazać, że rozwiązanie problemów instytucjonalnych stanowi warunek wstępny długookresowego wzrostu i rozwoju gospodarczego. Według niego, bez zrozumienia roli państwa trudno jest wyjaśnić, dlaczego istnieje korupcja.

Podstawowe związki empiryczne między korupcją a instytucjami ekonomicznymi i społecznymi

Mimo iż prowadzone w wielu krajach badania empiryczne nad ekonomicznymi aspektami korupcji rozwinęły się dopiero w ostatnich latach, pozwoliły one na zbudowanie na ich podstawie uogólnień teoretycznych mających moc wyjaśnienia przyczyn i skutków korupcji, ale głównie na poziomie makroekonomicznym.

Naukowcy próbują znaleźć w miarę obiektywne mierniki poziomu zjawiska. Przykładowo, Goel i Nelson [1998] oraz Fisman i Gatti [1999] jako wskaźnik korupcji przyjęli liczbę urzędników, którym udowodniono sprzeniewierzenie się stanowisku publicznemu. Goel and Nelson [1998], na podstawie badań przeprowadzonych w poszczególnych stanach USA, wykazali statystycznie istotny pozytywny związek między stopniem korupcji a poziomem realnych wydatków publicznych na szczeblu lokalnym w przeliczeniu na jed-

nego mieszkańca. Konsekwentnie argumentują, że interwencja państwa oraz wydatki budżetowe pobudzają do poszukiwania renty oraz do korupcji. Korelację tę można jednak interpretować na różny sposób. Być może, zwiększając realnie wydatki rządu jednocześnie kierują więcej funduszy do instytucji wymiaru sprawiedliwości, przyczyniając się do wzrostu ich sprawności w wykrywaniu przestępstw, czyli do podniesienia jakości.

Dlatego też ekonomiści analizują przede wszystkim indeksy percepcji korupcji opracowane przez Transparency International oraz inne organizacje. W licznych pracach o charakterze ekonometrycznym wykorzystuje się te indeksy jako zmienne objaśniające do zbadania czynników historycznych, kulturowych, politycznych i ekonomicznych determinujących jakość sprawowania władzy (*governance*), w tym korupcję [La Porta et. al., 1999; Paldam, 1999; Treisman, 2000].

Poniżej przedstawiono związki między korupcją a innymi wskaźnikami, w przypadku których aspekt przyczynowości nie zawsze można jednoznacznie określić. Problemy powstają, gdyż korupcja jest jednocześnie przyczyną oraz skutkiem określonych zjawisk, jak na przykład w przypadku wypaczeń politycznych, nierówności społecznych i ubóstwa czy też w obliczu braku wolności i konkurencji rynkowej.

Ingerencja państwa w gospodarce rynkowej

Ingerencja państwa w procesy rynkowe jest powszechnie postrzegana jako źródło korupcji. Stawia się hipotezę, że wielkość budżetu państwa w relacji do PKB jest dodatnio skorelowana z poziomem korupcji. Związek taki wykazał LaPalombara [1994: 338] dla grupy państw, wśród których wyjątek stanowiły państwa skandynawskie. Lepszą miarą interakcji państwa z sektorem prywatnym wydaje się być jego działalność redystrybucyjna, mierzona poziomem transferów budżetowych i dotacji. La Porta i inni [1999: 242] wykryli dodatnią korelację między tymi wielkościami a poziomem korupcji.

Z drugiej jednak strony, odwrotny związek między rozmiarami wydatków budżetowych w relacji do PKB a korupcją znalazła Elliott [1997: 182–183] dla próby 83 państw. Twierdzi, że istotnym czynnikiem powodującym korupcję jest nie sama wielkość budżetu, lecz rodzaje aktywności budżetowych.

Krytyki hipotezy postawionej przez LaPalombarę dokonał Husted [1999: 342, 350, 354], który uzasadnia, że państwo jest z reguły bardziej aktywne tam, gdzie obywatele wykazują większy poziom akceptacji dla władzy państwowej. Ten czynnik kulturowy może więc determinować zarówno korupcję, jak i rozmiary aktywności państwa.

Podsumowując, na podstawie badań empirycznych jest trudno wiarygodnie określić związek między skalą aktywności państwa w gospodarce rynkowej a poziomem korupcji.

Jakość instytucji

Wśród naukowców toczy się gorąca debata nad tym, czy korupcja jest kołem napędowym aktywności gospodarczej, m.in. pozwalając podmiotom na uniknięcie opóźnień w załatwianiu formalności administracyjnych, czy też hamuje tę aktywność, zmniejszając stopień ochrony praw własności oraz powodując nieefektywną alokację zasobów.

Dodatnia korelacja między korupcją a rozmiarami szarej strefy gospodarki została wykazana przez Johnsa, Kaufmanna i Zoido-Lobaton [1998: 391]. Sugeruje ona, że korupcja zmniejsza sprawność oficjalnej gospodarki i hamuje jej rozwój.

Bezpośrednim sposobem zbadania wpływu korupcji na zachowania podmiotów gospodarczych może być wykazanie związku korupcji z jakością instytucji publicznych.

Kaufmann i Wei [1999] badali związek między wskaźnikami korupcji podanymi przez Bank Światowy i Uniwersytet Basel (WB/UB) oraz Światowe Forum Ekonomiczne (WEF) a czasem, jaki menadżerowie w poszczególnych krajach marnują na czynności biurokratyczne. W wyniku analizy regresji otrzymali dodatnie statystycznie istotne związki między różnymi zmiennymi opisującymi te czynności a poziomem korupcji.

Dowód na to, że niska jakość instytucji (nieprawidłowości w polityce) jest czynnikiem sprawczym korupcji można znaleźć w opracowaniu Ades oraz Di Tella [1997]. W analizie wykorzystali oni wskaźniki, które mierzyły m.in. „stopień dostępu zagranicznych oferentów do zamówień publicznych” oraz „stopień równości polityki fiskalnej wobec przedsiębiorstw”. Zmienne te, podobnie jak dane o korupcji, zaczerpnęli z badań prowadzonych przez Institute for Management Development (IMD). W analizie regresji, objaśniającej poziom korupcji, oba wyżej wymienione wskaźniki miały statystycznie istotne parametry. Na podstawie uzyskanych wyników wysunęli wniosek, że interwencja państwa powoduje korupcję.

Inne badania, prowadzone m.in. przez Brunetti oraz Weder [1998], pokazują, że wolna prasa skutecznie powstrzymuje korupcję. Jako zmienne objaśniające korupcję w analizie regresji wykorzystali m.in. „przepisy, które wywierają wpływ na zawartość podawanych przez media informacji”, „kontrolę polityczną nad mediami”, „kontrolę ekonomiczną nad mediami” oraz „działa-

nia represyjne wobec mediów”, skompilowane przez Freedom House. Zarówno cztery wskaźniki wzięte osobno, jak też zagregowany wskaźnik wolności prasy miały ujemny wpływ na poziom korupcji.

Kolejnym czynnikiem instytucjonalnym determinującym poziom korupcji jest jakość aparatu sądowego. Według Raportu World Development [1997: 104, 168], indeks wiarygodności tego aparatu wzięty z WB/UB statystycznie istotnie wpływa na poziom korupcji w 59 krajach. Podobny związek między korupcją a niezawisłością aparatu sądowego wykryli Ades oraz Di Tella [1996].

Brak konkurencji

W ekonomii powszechnie przyjmuje się, że konkurencja obniża poziom renty z działalności gospodarczej (tendencja do wyrównywania się stopy zysku), a w konsekwencji ogranicza motywacje urzędników państwowych i polityków do przejęcia części tej renty w drodze przywłaszczeń bądź korupcji. Wszelkie formy ograniczania przez państwo wolności gospodarczej zachęcają natomiast do korupcji.

Henderson [1999] na podstawie prowadzonych przez siebie badań wnioskuje, że korupcja jest ujemnie skorelowana ze wskaźnikami wolności ekonomicznej. Potwierdza to na próbie 77 państw Paldam [1999], wykorzystując regresję wieloraką, w której zmienną objaśniającą jest ponadto PKB per capita.

Z kolei Ades i Di Tella [1995, 1997], przyjmując za wskaźnik konkurencji stopień otwartości gospodarki mierzony procentowym udziałem importu w PKB, wykazali dla próby 55 krajów oraz 32 krajów ujemną korelację między stopniem otwartości gospodarki a korupcją. Potwierdzają to także Brunetti i Weder [1998] na podstawie niezależnych obserwacji na próbie 122 państw. Wynika z tego, że otwartość gospodarki zmniejsza korupcję.

Ubóstwo i nierówności

Na ogół zakłada się, że korupcja przynosi korzyści bardziej zamożnym grupom społeczeństwa kosztem biednych. Gupta, Davoodi oraz Alonso-Terme [1998] udowadniają, że korupcja powiększa dysproporcje dochodowe mierzone wskaźnikiem Giniego. Wyniki ich badań na grupie 37 państw pokazują statystycznie istotny, dodatni wpływ korupcji na nierówność dochodową, nawet jeśli w modelu uwzględnia się dodatkowe zmienne objaśniające. Biorąc pod uwagę PKB na jednego mieszkańca, wpływ ten jest istotny przy poziomie istotności

10%. Autorzy stwierdzili również, że korupcja zwiększa nierówności w edukacji i dystrybucji ziemi. Zbadali ponadto zmiany dochodu w dolnej grupie dochodowej (20%) ludności. Wyniki wskazują, że wzrost korupcji ma ujemny, statystycznie istotny wpływ na wzrost dochodów najbiedniejszych.

Odwrotny związek przyczynowo-skutkowy między korupcją a nierównościami społecznymi był rozważany m.in. przez Husted [1999: 342–343]. Wyniki dowodzą, że większe nierówności przyczyniają się do wzrostu korupcji. Sugerują to także Swamy i inni [1999].

Podsumowanie

Badania nad korupcją wskazują, że jest ona ściśle związana z niesprawnością instytucji publicznych, nieprawidłowościami w realizacji polityki gospodarczej, nierównościami dochodowymi i brakiem konkurencji rynkowej. Trudno jest jednak w sposób wiarygodny określić, czy korupcja jest przyczyną czy też skutkiem badanych zjawisk. Nawet, wydawałoby się, pozytywny wpływ demokracji na ograniczanie korupcji nie jest oczywisty, o czym świadczą kraje Europy Środkowo-Wschodniej, w tym niestety Polska. Dowiedziono natomiast empirycznie, że wolność prasy oraz niezawisłość aparatu sądowego w sposób istotny ograniczają skalę i rozmiary korupcji. Instytucje nieformalne, w tym czynniki kulturowe, takie jak na przykład akceptacja przez obywateli hierarchicznego porządku społecznego, zwiększają korupcję. W epoce globalizacji otwierają się granice również dla korupcji. Pomoc zagraniczna dla biednych krajów otwiera możliwości do przywłaszczania środków, których podział jest w niewielkim stopniu możliwy do skontrolowania przez darczyńców.

Na podstawie badań nasuwa się wniosek, że konkurencja ekonomiczna i polityczna, przejrzystość sprawowania władzy oraz jej odpowiedzialność są *conditio sine qua non* w walce z korupcją.

Literatura

- ADES, A., R. DI TELLA (1995): „Competition and Corruption”, Draft Paper, Keble College, Oxford University.
- ADES, A., R. DI TELLA (1997): „National Champions and Corruption: Some Unpleasant Interventionist Arithmetic”, *The Economic Journal*, CVII, 1023–1042.
- ADES, A., R. DI TELLA (1996): „The Causes and Consequences of Corruption: A Review of Recent Empirical Contributions”, *Liberalization and the New Corruption*, wyd.

- B. Harris-White and G. White, (Brighton: Institute of Development Studies Bulletin, XXVII), 6–12.
- ANDVIG, J. CHR, F. ODD-HELGE, I. AMUNDSEN, T. SISSENER, T. SØREIDE: „Research on Corruption. A policy oriented survey. Commissioned by NORAD Final report”, December 2000, Chr. Michelsen Institute (CMI) & Norwegian Institute of International Affairs (NUPI)
- BOWLES, S. (1985): „The production process in a competitive economy: Walrasian, Marxian and Neo-Hobbesian models”, *American Economic Review*, 16–36.
- BRUNETTI, A., B. WEDER (1998): „Explaining Corruption”, Draft version. University of Saarland and University of Basel.
- FISMAN, R., R. GATTI (1999): „Decentralization and Corruption: Cross-Country and Cross-State Evidence”. Manuskrypt niepublikowany, World Bank, Washington DC.
- GOEL, R.K., M.A. NELSON (1998): „Corruption and Government Size: A Disaggregated Analysis”, *Public Choice*, XCVII, 107–20.
- GUPTA, S., H. DAVOODI, R. ALONSO-TERME (1998): „Does Corruption Affect Income Inequality and Poverty?”, *International Monetary Fund Working Paper*, No. 98/76, May.
- HEIDENHEIMER, A.J., M. JOHNSTON, V. T. LEVINE (1989): „Political Corruption. A Handbook”. New Brunswick: Transaction Publishers.
- HENDERSON, D.R. (1999): „Power Corrupts – Editorial Comment”, *The Wall Street Journal*, April 19.
- HOBBS, T. (1651): „Leviathan”, London, 1973, Dent & Sons Ltd. Everyman’s Library.
- HUNTINGTON, S.P. (1968): „Modernization and corruption”, **W: Political Order in Changing Societies**, Samuel P. Huntington, New Haven, Connecticut: Yale University Press: 59–71 oraz **W: Political Corruption. A Handbook**. Heidenheimer et al., New Brunswick, 1989, Transaction Publishers. Rozdział 23.
- HUSTED, B. (1999): „Wealth, Culture, and Corruption”, *Journal of International Business Studies*, XXX (2): 339–360.
- JOHNSTON, M. (1986): „The Political Consequences of Corruption: A Reassessment”, *Comparative Politics*, Vol. 18, Issue 4: 459–477.
- KANGLE, R.P. (1972): „The Kautiliya Arthashastra”, Part II. Bombay, University of Bombay.
- KAUFMANN, D., S.J. WEI (1999): „Does „Grease Money” Speed up the Wheels of Commerce?”. National Bureau of Economic Research Working Paper 7093, Cambridge MA.
- KHAN, M. (1996): „A typology of corrupt transactions in developing countries”, *IDS Bulletin*, vol. 8, no 5.
- KOPALIŃSKI, W. (1968): „Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych”. Wiedza Powszechna, Warszawa.
- La PORTA, R., F. LOPEZ-de-SILANES, A. SCHLEIFER, R.W. VISHNY (1999): „The quality of government.”, *Journal of Law, Economics and Organization*, vol. 15, no 1: 222–279.
- LaPALOMBARA, J. (1994): „Structural and Institutional Aspects of Corruption”, *Social Research*, LXI, 325–350.
- MÉDARD, J.F. (1998): „Postface” **W: Le Clientélisme Politique dans les Sociétés Con-**

- temporaires*. Briquet i Sawicki, eds, Paris: Presses Universitaires de France. Rozdział 11: 307–316.
- NYE, J.S. (1967): „Corruption and political development: A Cost-Benefit Analysis”, *American Political Science Review*, vol. 61, no 2: 417–427.
- PALDAM, M. (1999): „The big pattern of corruption: Economics, culture and the seesaw dynamics”, *Working Paper* No. 1999-11, Department of Economics, University of Aarhus.
- PLATTEAU, J.P. (1994): „Behind the market stage where real societies exist – Part I: The role of public and private order institutions”, *The Journal of Development Studies*, 533–577.
- ROSE-ACKERMAN, R. (1978): „Corruption. A Study in Political Economy”. London/New York: Academic Press.
- ROSE-ACKERMAN, R. (2001): „Korupcja i rządy”. Wyd. Sic!, Warszawa.
- SWAMY, A., ST. KNACK, Y. LEE, O. AZFAR (1999): „Gender and Corruption”. Draft Paper, IRIS Center, University of Maryland, July.
- TARKOWSKI, J. (1994): „Socjologia świata polityki”, t. 2, ISP PAN, Warszawa.
- TREISMAN, D. (2000): „The causes of corruption: a cross national study”, *Journal of Public Economics*, vol. 76: 399–457.

Understanding Corruption – Economic Perspectives on Causes and Consequences of the Corruption

Abstract

The paper reviews the essential elements of the variety of recent academic research on the concept, consequences and causes of corruption. It focuses on corruption as a problem that mainly arises in the interaction between government and the market economy.

The paper includes study on the relationship between corruption and such variables as institutional quality, competition, government involvement, poverty and cultural determinants. Author concludes that corruption commonly goes along with policy distortions, inequality of income and lack of competition. Media freedom and the independence of the judiciary appeared to be essential factors in reducing the phenomenon.

The study conclusion is that economic and political competition, government transparency and accountability are necessary instruments to restrict corruption.